

323.23:077.5TWITTER(497.11)“2021/2022”
316.647.5/.8:329(497.11)“2021/2022”

Др Зоран Павловић, редовни професор
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
zoran.pavlovic@f.bg.ac.rs

Оригинални научни рад
Примљен: 5. 9. 2022.
Прихваћен: 26. 9. 2022.

„Драга патолошка лажовчино ...” – представа о политичком „другом” у Србији током пандемија Ковида 19*

***Апстракт:** Предмет рада је представа о другом у политичком дискурсу врхова политичких странака Србије на друштвеним мрежама. Све објаве на друштвеној мрежи Твитер на званичним профилима две водеће политичке странке, Српске напредне странке и Странке слободе и правде, у периоду јун 2021 – април 2022, њих укупно 4,731, анализирани су методом анализе садржаја. Анализа је показала да се о оном другом у објавама релативно често говори; када се говори, то је готово искључиво у негативном контексту, док се у већини негативних објави могу идентификовати морализаторске евалуације. У завршном делу дискутован је значај добијених налаза из угла теоретисања о афективној и моралној поларизацији.*

Кључне речи: афективна поларизација, морална поларизација, социјални идентитет, партијска идентификација, друштвене мреже, Србија.

Уводна разматрања: партијски идентитети и политичка поларизација

О политичкој поларизацији говори се деценијама уназад, али, чини се, никада више до у последњих неколико година. Да постоје различитости у „понути” и „потражњи” у политичком животу једне заједнице, тј. да се политичке партије разликују у погледу позиција у вези са битним темама, вредностима које пропагирају и, уопштено, идеологијом, а да унутар бирачког тела постоје групе које се разликују по истим овим критеријума је не само неспорно, него

---

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта *Човек и друштво у време кризе* који финансира Филозофски факултет Универзитета у Београду.

у једном демократском друштву и неопходно. Нека од класичних гледишта о мотиваторима политичке активности истичу да „човек мисли политички оно што је социјално”¹ или да пак рано усвојена партијска идентификација, осећај психолошке блискости и афективне везаности за одређену политичку партију, боји све касније политичке перцепције и води „преузимању” партијских позиција у вези са релевантним друштвено-политичким темама и детерминише конкретне изборне одлуке.² Социјално залеђе људи је различито, као што су различите и њихове партијске идентификације и, уколико постоји разноврсна партијска понуда, нека врста „подела” унутар друштва је природна последица која ни у ком смислу није, сама по себи, негативна појава.

Типично се у том контексту прави разлика између тзв. *тематски* засноване (енгл. *issue*) и *афективне* поларизације. Тематска (често називана и *идеолошка*) поларизација тиче се подела које се формирају око тема или позиција које су важне за значајан део друштва.³ Супротстављене позиције око Брегзита, обавезне вакцинације или, у домаћем контексту релевантних, приступања ЕУ или НАТО, примери су тема око којих може доћи до формирања супротстављених табора. Из разлога о којима ћемо убрзо нешто више рећи, ова врста поларизације блиско је повезана са другом врстом, афективном поларизацијом. Она се огледа у, најопштије речено, антипатијама које се гаје према онима у супротстављеном табору у чисто афективним терминима (нпр. несвиђање, неповерење).⁴ Разлика између тематске и афективне поларизације у суштини је разлика у фокусу на ставовима грађана/ки према битним темама или на односима међу члановима/цама група који се идентификују са различитим (па и супротстављеним) партијама. Но, обе врсте подела унутар бирачког тела претпостављају да, мотивисани позитивном везаношћу за сопствену групу, људи се „боре” да победе и превладају њихове, најопштије говорећи, идеје и њихов „тим”.

Међутим, последњих година, посебно у западњачком контексту, све чешћи су налази који указују на пораст онога што би могло бити описано као политичка мржња. Разна истраживања дошла су до закључка да унутар бирачког

¹ Paul Lazarsfeld, Bernard Berelson, and Hazel Gaudet, *The People's Choice*, (Columbia: Columbia University Press, 1968), 69.

² Angus Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller, and Donald E. Stokes, *The American voter*, (Chicago: University of Chicago Press, 1980), 120–146; Zoran Pavlović, „Partije bez partijskih pristaša? Partijska identifikacija u Srbiji u periodu 1990–2020”, *Kako, koga i zašto smo birali: izbori u Srbiji 1990–2020. godine*, urednici Milan Jovanović i Dušan Vučićević, (Beograd: Institut za političke studije i Službeni glasnik), 133–166.

³ Steven W. Webster and Alan I. Abramowitz, “The ideological foundations of affective polarization in the US electorate”, *American Politics Research* 45, no. 4 (2017), 621–647.

⁴ Shanto Iyengar, Gaurav Sood, and Yphtach Lelkes, “Affect, not ideology: a social identity perspective on polarization.” *Public opinion quarterly*, 76, no. 3 (2012), 405–431; Shanto Iyengar, Yphtach Lelkes, Matthew Levendusky, Neil Malhotra, and Sean J. Westwood, “The origins and consequences of affective polarization in the United States.” *Annual Review of Political Science*, 22 (2019), 129–146.

тела негативна осећања према онима који су у супротном политичком табору постају све интензивнија и надјачавају позитивна осећања према сопственој политичкој опцији, постајући важнији предиктор гласачког понашања.⁵ Једна студија, рецимо, показала је да 91% републиканаца и 86% демократа у САД има неповољно мишљење о другој партији.⁶ Будући да су докази у прилог аналогним променама у преференцијама „политика” веома двосмислени и упитни, основа за непријатељство према другом постаје њихов партијски идентитет.⁷ Конфликт који је на помолу постаје развезан од неслагања у вези са конкретним „политикама”.

Тезе о томе да партијска идентификација води пристрасностима у, најопштије говорећи, обради информација заговаране су деценијама уназад. Како неки аутори констатују, „људима није потребна ауторитарна држава да их наведе да игноришу своје сопствене очи и уши: партијски идентитети искривљују читав низ судова, чак и када су суочени са чињеницама које говоре супротно”.⁸ Ако свему овоме додамо и то да су партијски идентитети чврсто увезани са општијим идеолошким оријентацијама људи,⁹ да задовољавају веома различите и битне мотиве људи¹⁰ и да представљају оквир за усвајање моралних вредности,¹¹ постаје лако разумљиво зашто се партијска лојалност често ставља изнад конкретних политика, па и „истине”,¹² а партијска конкуренција контекстуализује као борба непомирљивих супротстављених страна.

Данас класична социопсихолошка истраживања показала су да је практично било какав облик разврставања људи у групе, чак и оне направљене по потпуно тривијалним критеријумима (нпр. бацањем новчића), „окидач” за позитивна осећања према члановима сопствене групе и негативне евалуације оних који су „други”.¹³ Теорија социјалног идентитета претпоставља да људи

⁵ Alan Abramowitz and Steven W. Webster, “Negative partisanship: Why Americans dislike parties but behave like rabid partisans”, *Political Psychology*, 39, 1 (2018), 119–135.

⁶ “Views of the Republican and Democratic parties”, *Pew Research Center*, 25. 1. 2022, <https://www.pewresearch.org/politics/2022/01/25/views-of-the-republican-and-democratic-parties>.

⁷ Eli J. Finkel, Christopher A. Bail, Mina Cikara, Peter H. Ditto, Shanto Iyengar, Samara Klar, Lilliana Mason et al., “Political sectarianism in America”, *Science*, 370, no. 6516 (2020), 533–536.

⁸ Jay J. Van Bavel and Andrea Pereira, “The partisan brain: An identity-based model of political belief”, *Trends in cognitive sciences*, 22, no. 3 (2018), 213.

⁹ Zoran Pavlović and B. Todosijević, “Ideological self-identification and party identification in Serbia”, *Psychology of Political and Economic Self-Constitution* (2016), 58–61.

¹⁰ John T. Jost, Jack Glaser, Arie W. Kruglanski, and Frank J. Sulloway, “Political conservatism as motivated social cognition”, *Psychological bulletin*, 129, no. 3 (2003), 339–375.

¹¹ Philip E. Tetlock, Ori V. Kristel, S. Beth Elson, Melanie C. Green, and Jennifer S. Lerner, “The psychology of the unthinkable: taboo trade-offs, forbidden base rates, and heretical counterfactuals”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, no. 5 (2000), 853–870.

¹² Van Bavel & Pereira, “The partisan brain”, 213–214.

¹³ Henri Tajfel, Michael G. Billig, Robert P. Bundy, and Claude Flament, “Social categorization and intergroup behaviour”, *European Journal of Social Psychology*, 1, no. 2 (1971), 149–178.

о себи размишљају у терминима припадности различитим друштвеним групама (нпр. жена, Србин, радикал).¹⁴ Значај било ког од мноштва социјалних идентитета које свако од нас поседује варира са социјалним контекстом. Када је одређени социјални идентитет истакнут (нпр. на политичком скупу) људи ће пре испољавати оно понашање и доживљавати оне емоције које су у складу са активираним социјалним идентитетом.¹⁵ Будући веома мотивисани да своју групу посматрају у позитивним терминима, то за резултат може имати разне анимозитете према онима који припадају другим партијама,¹⁶ али може водити и различитим међугрупним конфликтима. Иако мржња према онима који нису „наши” није неизбежни исход групне идентификације,¹⁷ она имплицира „принципијелно несвиђање оних који су припадници туђе групе”.¹⁸ Третирање поларизације као негативног исхода групне идентификације има теоријског смисла, посебно уколико имамо у виду да у политичкој утакмици постоји реалистичка претња (компетиција око политичке моћи) и симболичка претња (по уверења и норме),¹⁹ што су фактори који имају неспорно велики значај у динамици међугрупних односа. Тако главна манифестација поларизације постаје психолошко и афективно дистанцирање, укључив и интензивну хостилност и изражено неповерење, па и даљу екстремизацију – стереотипизацију и дискриминацију оних који нису „ми”.²⁰

Морална поларизација?

Сасвим недавно, о односима међу присталицама почело се говорити и у контексту моралне поларизације,²¹ тенденције да се морални карактер оних који су присталице друге политичке опције (или, општије, идеолошког „табора”)

¹⁴ Henry Tajfel & John C. Turner, “An integrative theory of intergroup conflict”, *The social psychology of intergroup relations*, uredinci Wiliam G. Austin & Stephen Worchel, (Monterey, CA: Brooks/Cole, 1979), 33–37.

¹⁵ Van Bavel & Pereira, “The partisan brain”, 213–214.

¹⁶ Justin F. Landy, Joshua Rottman, Carlota Batres, and Kristin L. Leimgruber, “Disgusting Democrats and Repulsive Republicans: Members of Political Outgroups Are Considered Physically Gross”, *Personality and Social Psychology Bulletin* (2021), 01461672211065923, 1.

¹⁷ Marilyn B. Brewer, “The psychology of prejudice: Ingroup love and outgroup hate?”, *Journal of Social Issues*, 55, no. 3 (1999), 429–444.

¹⁸ Iyengar et al. “Affect, not ideology”, 406.

¹⁹ Ana-Maria Bliuc, Ayoub Bouguettaya, and Kallam D. Felise, “Online Intergroup Polarization Across Political Fault Lines: An Integrative Review”, *Frontiers in Psychology* (2021), 3.

²⁰ Ibid. 10.

²¹ Shanto Iyengar and Sean J. Westwood, “Fear and loathing across party lines: New evidence on group polarization”, *American Journal of Political Science*, 59, no. 3 (2015), 691–696; Ben M. Tappin and Ryan T. McKay, “Moral polarization and out-party hostility in the US political context.” *Journal of Social and Political Psychology*, 7, no. 1 (2019), 213–220.

посматра негативно, а морални карактер истомишљеника позитивно.²² Тако је, рецимо, једна студија показала да приближно половина републиканаца и трећина демократа у САД оне друге виде као неморалне.²³ Рекло би се да је ово сасвим очекивана последица међугрупних процеса. Имајући у виду да се под идеологијом често подразумева скуп уверења о *исправном* друштвеном поретку и начинима његовог остварења,²⁴ као и гледишта о идеолошким основама групног²⁵ или партијског идентитета,²⁶ групе формиране око дистинктивних уверења и вредности имају, да тако кажемо, различите *етике*. А одатле, до успостављања и употребе моралних критеријума евалуације „нас” и „њих” је кратак пут.

Практично било какав политички конфликт подразумева неслагање у вези са тим каква уверења, вредности и праксе чине добро или пожељно друштво, те и сасвим блага политичка размимоилажења имплицирају и да је „наша” опција више морална него она „друга”, тј. моралну поларизацију.²⁷ Морална дехуманизација или демонизација других честа је тема конфликта у стварном свету, али углавном неке друге природе, попут етничких или расних. Морално демонизоване групе могу бити опажене као егзистенцијална претња,²⁸ чиме и екстремни видови борбе „добра против зла” постају не само легитимни, већ и неопходни. О овим трендовима се говори и као о својеврсном политичком „секташтву” (енгл. *sectarianism*) које се огледа у тежњи да се доминира над омраженим другим, да се „усвоји морализујућа идентификација са једном политичком групом, а против неке друге”.²⁹ Попут религијског, и политичко секташтво у фокусу има моралну исправност и супериорност сопствене групе.

²² Iyengar et al., “Fear and loathing”, 690–692.

²³ “Views of the Republican and Democratic parties”, *Pew Research Center*, 25. 1. 2022, <https://www.pewresearch.org/politics/2022/01/25/views-of-the-republican-and-democratic-parties>.

²⁴ Robert S Erikson and Kent L. Tedin. *American public opinion: Its origins, content and impact*. (London: Routledge, 2015), 64.

²⁵ Bliuc et al., “Online Intergroup Polarization”, 6–8.

²⁶ Pavlović, „Partije bez partijskih pristaša”, 131–141; Bojan Todosijević i Zoran Pavlović, *Pred glasačkom kutijom: politička psihologija izbornog ponašanja u Srbiji* (Beograd: Institut društvenih nauka, 2020), 141–147.

²⁷ John T. Jost, Christopher M. Federico, and Jaime L. Napier, “Political ideology: Its structure, functions, and elective affinities”, *Annual Review of Psychology*, 60 (2009), 307–337; Tappin & McKay, “Moral polarization”, 215–216.

²⁸ Roger Giner-Sorolla, Bernhard Leidner, and Emanuele Castano, “Dehumanization, demonization, and morality shifting: Paths to moral certainty in extremist violence.” *Extremism and the psychology of uncertainty*, 165–182.

²⁹ Finkel et al., “Political Sectarianism”, 533.

Пандемија ковида 19 и политичка поларизација

Несигурност и друштвене тензије које је са собом донела пандемија ковида 19 само су долили „уље на ватру” у контексту феномена политичке поларизације. У једном општијем смислу, описани трендови поларизације сами по себи представљају претњу по демократски поредак, пре свега, један његов темељни принцип – репрезентацију. Будући да екстремна присталица неке политичке партије неће ни под којим условима гласати за опозиционе партије, политичари губе интерес да репрезентују све сегменте друштва, а недемократске тактике у борби за политичку моћ (читај: спречавање доласка на власт „сатанизоване” опције) постају сасвим прихватљиве.³⁰ Пратећа последица ове праксе јесте и давање приоритета партијском „чистунству” насупрот компромисима којима се адресирају потребе великог броја људи. Стога и теме које нису нужно политизоване то у ствари постају.

Пандемија ковида 19 најбоља је и најсвежија илустрација тих трендова. У ситуацији када донете мере бивају перципиране као неадекватне и нетранспарентне, више ствар политичке промоције и маркетинга него бриге о јавном здрављу, а (неопходне) рестрикције селективне, придржавање противпандемијских мера постало је детерминисано партијским припадностима, па и нека врста партијског симбола. Уопштено говорећи, истраживања су показивала да су они либералније политичке оријентације, као и они који симпатишу партије либералног предзнака, били склонији придржавању прописаних мера.³¹ У САД је ношење маске или поштовање изолације било веће међу демократама, него међу републиканцима, а у домаћем контексту је и питање да ли су веома бројни преминули лекари и здравствени радници „умрли од ковида или су умрли од малигних болести (...) политичко питање”.³² Политичке елите су у доброј мери креирале и подстицале поделе унутар друштва зарад неких других, ускопартијских интереса, чиме је партијски идентитет само додатно добијао на ви-

³⁰ Ibid. 535–536.

³¹ Benjamin Coe Ruisch, Courtney Moore, Javier Granados Samayoa, Shelby Boggs, Jesse Ladanyi, and Russell Fazio. “Examining the left-right divide through the lens of a global crisis: Ideological Differences and their implications for responses to the COVID-19 pandemic”, *Political psychology* 42, no. 5 (2021), 795–816; Zoran Pavlović, Bojan Todosijević, and Dragan Stanojević, “Support for the measures in fighting the COVID-19 pandemic: The role of political ideology.”, *Psihologija*, 54, 3 (2021), 207–222; Iii Conway, Lucian Gideon, Shailee R. Woodard, Alivia Zubrod, and Linus Chan, “Why are conservatives less concerned about the coronavirus (COVID-19) than liberals? Comparing political, experiential, and partisan messaging explanations”, *Personality and Individual Differences*, 183 (2021), 111–124.

³² Даница Грујић у интервјуу за Инсајдер: „Prof. dr Grujić: Pogrešno sam shvaćena”, *Insajder*, 16. 3. 2022. <https://insajder.net teme/prof-dr-grujicic-pogresno-sam-shvacena> (посећено 16. марта 2022).

дљивости и релевантности у објашњавању понашања људи. Вакцине (посебно оне „кинеске”) тако постају „Вучићеве”, а противници донетих мера опозиција која „навија за корону”.³³

За то време, емпиријска истраживања су (сада већ недвосмислено) показала да је мотивација људи да се ангажују у вези са противпандемијским понашањима недвосмислено зависна од осећаја заједништва. Осећај заједничког идентитета важна је основа колективне акције у корист нечије групе, укључујући и помажуће понашање у ванредним околностима.³⁴ Велики број студија је показао да су на солидарност у околностима актуелне пандемије спремнији они које карактерише израженији осећај националне идентификације,³⁵ а да су се са пандемијом успешније избориле оне земље (попут Новог Зеланда) чији лидери су у фокусу имали подстицање заједништва, осећаја да су сви у истом проблему и да се све што се ради „за/због нас”, а не „(над) нама”.³⁶ Не треба трошити превише речи на указивање на поражавајуће последице које пропагирано нејединство у оваквим околностима може имати.

Свему морамо додати и важност медија и чињеницу да је пандемија била праћена и инфодемијом. Не само да су људи, у складу са својим препостојећим политичким оријентацијама склонији да бирају медије и информације, већ су и сами медији постали страначки обојени и нескривено пристрасни, што се иначе сматра извором увећаног политичког секташтва.³⁷ Истраживања показују да афективна поларизација може бити појачана негативном кампањом или изложеношћу пристрасним медијима.³⁸ Све ово додатно добија на значају у контексту комуникације путем друштвених мрежа. Начелно говорећи, друштвене мреже су важан катализатор поларизације јер олакшавају интензивну унутаргрупну интеракцију, самим тим и потврђивање, па и екстремизацију групних позиција,³⁹ постови на друштвеним мрежама далеко чешће деле се међу истомишљеницима

³³ „ORIC ŽESTOKO ODGOVORIO ĐILASU: Ukrao je 619 miliona evra, a sebi daje za pravo da napada lekare”, *Kurir*, 16. 11. 2020. <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3568617/oric-zestoko-odgovorio-djilas-ukrao-je-619-miliona-evra-a-sebi-daje-za-pravo-da-napada-lekare> (поцењено 16. марта 2022).

³⁴ Vivian L. Vignoles, Zahira Jaser, Frankiebo Taylor, and Evangelos Ntontis, “Harnessing shared identities to mobilize resilient responses to the COVID-19 pandemic”, *Political Psychology*, 42, no. 5 (2021), 817–826.

³⁵ Jay J. Van Bavel, Aleksandra Cichocka, Valerio Capraro, Hallgeir Sjøstad, John B. Nezlek, Tomislav Pavlović, Mark Alfano et al., “National identity predicts public health support during a global pandemic”, *Nature communications*, 13, no. 1 (2022), 1–14.

³⁶ Vignoles et al., “Harnessing shared identities”, 818–819.

³⁷ Finkel et al., “Political Sectarianism”, 535–536.

³⁸ Iyengar et al., “Affect, not ideology”, 424–427.

³⁹ Magdalena Wojcieszak and R. Kelly Garrett, “Social identity, selective exposure, and affective polarization: How priming national identity shapes attitudes toward immigrants via news selection.” *Human communication research* 44, no. 3 (2018), 247–273.

– што се генерално описује као тзв. „ехо комора” феномен (енгл. *echo chamber*).⁴⁰ Чак и излагање гледиштима друге групе врло често за главну последицу има то да међугрупни конфликт постане само – још видљивији.⁴¹ „Информације” које угрожавају позитивну слику своје групе, представљају (симболичку) претњу колективном самопоштовању, те подстичу унижавање и негативне ставове према другој групи.⁴² Тако, иронично, суочавање са скандалима у „својим редовима” за резултат има већу антипатију према политичким ривалима.⁴³ Ако имамо у виду да су друштвене мреже биле један од главних канала (дез)информисања, формулације и ширења различитих и супротстављених наратива о пандемији,⁴⁴ значај њихове анализе не може бити прецењен.

Све ово заправо указује на то да би процеси поларизације у актуелним околностима требало да буду посебно истакнути.

Политичка поларизација у Србији

У којој мери се горео писана динамика односи на политички живот Србије? У смислу (теоријских) нагађања у великој мери; у емпиријском смислу у нешто слабијој мери. И поред сасвим очигледне разлике политичког контекста Србије у поређењу са оним америчко-западњачким (одакле долази највећи број налаза) која се огледа у постојању вишепартијског система, једнако очигледна јесте релевантност тезе о „две Србије” која се одомаћила у домаћем медијском дискурсу као илустрација дубоких подела које између два супротстављања тabora унутар бирачког тела у Србији постоје. На том трагу су и налази бројних емпиријских истраживања последњих неколико деценија, која указују на то да су поделе унутар бирачког тела веома добро документоване и многоврсне.⁴⁵ Грађани и грађанке који гласају за различите партије разликују се по низу

⁴⁰ Eytan Bakshy, Solomon Messing, and Lada A. Adamic, “Exposure to ideologically diverse news and opinion on Facebook”, *Science* 348, no. 6239 (2015), 1130–1132; Alexander J. Stewart, Mohsen Mosleh, Marina Diakonova, Antonio A. Arechar, David G. Rand, and Joshua B. Plotkin, “Information gerrymandering and undemocratic decisions”, *Nature* 573, no. 7772 (2019), 117–121; Jeroen M. Van Baar, and Oriël FeldmanHall, “The polarized mind in context: Interdisciplinary approaches to the psychology of political polarization”, *American Psychologist* (2021), 77, 394–408.

⁴¹ Wojcieszak & Garrett, “Social Identity”, 3–12.

⁴² Blake M. Riek, Eric W. Mania, and Samuel L. Gaertner, “Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review”, *Personality and Social Psychology Review*, 10, no. 4 (2006), 336–353.

⁴³ Zachary K. Rothschild, Lucas A. Keefer, and Julianna Hauri, “Defensive Partisanship? Evidence that In-Party Scandals Increase Out-Party Hostility”, *Political Psychology* 42, no. 1 (2021), 3–21.

⁴⁴ Видети, нпр. Zoran Pavlović, „Planirana pandemija? Teorije zavere o korona virusu”, *Svakodnevica i društveni odgovori na epidemijske krize 1914–2020*, urednik Milan Ristović (Beograd: Filozofski fakultet, 2021), 93–108.

⁴⁵ Jovan Komšić, Dragomir Pantić i Zoran Slavujević, *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja u Srbiji* (Beograd: Institut društvenih nauka, 2003), 10–113.

релевантних социодемографских обележја,⁴⁶ диспозицијама и ставовима,⁴⁷ културно-вредносним⁴⁸ и идеолошким оријентацијама.⁴⁹ Штавише, поређења присталица различитих политичких партија указивала су на извесне сличности „типичног бирача” идеолошки сродних партија, што је често водило закључку да се појављују обриси „двопартијског система” у бирачком телу Србије који је описиван као подела на модернистичко/проевропски/грађански насупрот традиционалистичком/ националистичком блоку.⁵⁰

Ова истраживања су, међутим, углавном усмерена на питања групних разлика у овим или оним мерама или односу грађана или грађанки према политичким актерима, а веома ретко на питања односа *присталица једне* политичке партије према *присталицама неке друге* политичке партије, посебно у контексту моралних евалуација. Имамо много налаза који указују на генералну дистанцираност грађана од света политике и политичара, нпр. о политичком цинизму, неповерењу, апатији и приватизацији.⁵¹ Но, шта једни о другима у терминима ових групних припадности мисле је практично непознаница. Ни ова студија неће много тога рећи у том смислу, али чини се да не бисмо превише погрешили уколико бисмо закључили да су раније дата разматрања сасвим примерена дескрипција политичких трендова у нашој средини.

Разматрања која у том смислу постоје тичу се дугорочних трендова међупартијских борби или конкуренције међу политичким елитама. Модерна политичка историја Србије мање је прича о стратегијама и дугорочном планирању, о принципијелном и програмском, а више о емоцијама и то оним негативним; борба за власт често више личи „на пузећи грађански рат него на такмичење

⁴⁶ Zoran Slavujević, „Socijalna utemeljenost političkih stranaka pre i posle izbora 2002”, *Partijska scena Srbije posle 5*, urednik Vladimir Goati, (Beograd: Institut društvenih nauka, 2002), 159–194; Todosijević & Pavlović, *Pred glasačkom kutijom*, 151–167.

⁴⁷ Bora Kuzmanović, „Autaritarnost–vapaj za jakim i pouzdanim vođama i disciplinom”, *Kako građani Srbije vide tranziciju, istraživanje javnog mnjenja tranzicije*, priredio Srećko Mihailović (Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, 2010), 87–104; Todosijević & Pavlović, *Pred glasačkom kutijom*, 194–197.

⁴⁸ Dragomir Pantić, „Vrednosti birača pre i posle demokratskog preokreta 2000. godine”, *Partijska scena Srbije posle 5. oktobra 2000.*, urednik Vladimir Goati (Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, 2002), 131–158; Dragomir Pantić & Zoran Pavlović, *Political culture of voters in Serbia* (Belgrade: Institute of Social Sciences, 2009), 38–70; Zoran Pavlović, *Vrednosti samoizražavanja u Srbiji: u potrazi za demokratskom političkom kulturom* (Beograd: Inst. Društvenih Nauka, 2009), 86–97; Zoran Pavlović, *Ogledi o političkoj kulturi* (Beograd: Centar za izdavačku delatnost Filozofskog fakulteta, 2017), 91–107; Zoran Pavlović, Bojan Todosijević, and Olivera Komar, “Education, authoritarianism, and party preference in the Balkans”, *Problems of Post-Communism*, 66, no. 6 (2019), 402–417.

⁴⁹ Pavlović & Todosijević, “Ideological self-description”, 58–61.

⁵⁰ Нпр. Pantić & Pavlović, *Political culture*, 38–70; Pavlović, *Ogledi o političkoj kulturi*, 91–107.

⁵¹ Нпр. Ivana Spasić, *Kultura na delu* (Beograd: Fabrika knjiga, 2013), 99–174; Irena Fiket, Zoran Pavlović, i Gazela Pudar Draško, *Političke orijentacije građana Srbije – Kartografija nemoći* (Beograd: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017), 53–54; Pavlović, *Ogledi o političkoj kulturi*, 108–109.

различитих начела и концепата”.⁵² „Традиција” насилних смена власти на овим просторима, као и политички дискурс препун најтежих оптужби најбоља су илустрација да власт и опозиција једни у другима не виде легитимног противника и сарадника на заједничком пројекту, већ непријатеља против кога је дозвољено употребити сва средства, укључујући и политичке прогоне и убиства.⁵³ У таквој ситуацији, власт и опозиција често не изгледају као „интегрални делови политичког система, већ до границе грађанског рата сукобљене групе”.⁵⁴ Иако се ови закључци примарно тичу односа међу елитама, њихов неспоран значај за текућа разматрања постаје очигледан уколико у политичким елитама – онима који се вређају, прогоне и убијају – видимо оно што они у уско социопсихолошком смислу јесу: истакнути представници групе. Из тог угла посматрано, лидери/елите имају посебно важну улогу у креирању норми, значења групне припадности и одређивања генералног тона интергрупних односа,⁵⁵ па негативна реторика, увреде и претње само воде додатном увећању поларизације. А „лопов”, „лопужа”, „тајкун”, „криминалац”, „доктор смрт”, „слина”, „олош”, „фукара”, „мафијаш”, „фашиста”, „сецикеса”, „педофил” итд. само су неке од етикета које су (постале) саставни део речника у међусобном обраћању локалних политичара, рекло би се поодавно.

Читава ситуација са пандемијом је ствар довела до усијања. Поларизованост, чини се, није могла бити већа јер би се тешко могао пронаћи неки аспект пандемије око кога је консензус разуман или очекиван, од броја преминулих, природе вакцина или самог вируса корона, до транспарентности процедура, успешности рада владе и одговорности оних на позицијама моћи. Два потпуно супротстављена наратива / интерпретације социјалне реалности бисмо поједностављено могли описати као „*има много свега 'доброг' (новца, тестова, заштитне опреме, респиратора, вакцина, људства, транспарентних процедура, информација у медијима ...)* и *мало било чега 'лошег' (преминулих грађана и грађанки, лекара и здравствених радника, лажних информација)*” насупрот гледиштима да „*нема довољно ничега 'доброг' (све побројано) и има превише онога 'лошег' (све побројано)*”. Први наратив пропагиран је од стране владајућег режима, медија и оних који га подржавају, док је критични наратив заговаран од стране опозиционих политичара, независних медија и грађана/ки. Имајући у виду да је све у вези са пандемијом било дословце питање живота и смрти, ултимативних критеријума

⁵² Dubravka Stojanović, *Ulje na vodi – ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije* (Beograd: Pešćanik, 2010), 67.

⁵³ Dubravka Stojanović, „Ulje na vodi: politika i društvo u modernoj istoriji Srbije”, *Srbija 1804–2004: Tri viđenja ili poziv na dijalog*, Ljubodrag Dimić, Dubravka Stojanović i Miroslav Jovanović (Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2005), 115–148.

⁵⁴ Ibid. 133.

⁵⁵ Daan van Knippenberg and Michael A. Hogg, “A social identity model of leadership effectiveness in organizations”, *Research in organizational behavior*, 25 (2003), 243–295.

„доброг” и „лошег”, или онога што је лако у тим терминима могло бити самерено (честа „вагања” између очувања економске активности и заштите јавног здравља), сасвим разумно звучи претпоставка да би и морализаторски дискурс од стране елитних чланова групе требало да буде посебно изражен.

Проблем и циљеви студије

У контексту свега реченог, предмет овог рада је представа о другом у политичком дискурсу врхова политичких странака на друштвеним мрежама. Док се горња дискусија углавном тичала питања поларизације „одоздо”, дакле, међу грађанима и грађанкама једне политичке заједнице, фокус ће бити на питањима поларизације „одозго”, међу политичким елитама. Таква анализа важна је из неколико различитих разлога. Постојање трендова поларизације у политичком дискурсу елита фактички би, у складу са горњим разматрањима, дало „материјал” за читав процес поларизације у бирачком телу. Политички дискурс истакнутих представника групе може бити главни канал промоције доминантних идеолошких наратива који постаје основ социјалне идентификацији поделе на „нас” и „њих”, и повезаних процеса групне динамике, међугрупне пристрасности и унутаргрупне фаворизације.

Политички дискурс, употреба језика како би се обављао посао политике, у било ком медију, укључив и друштвене мреже, битан је не само у оном „класичном” смислу уоквиравања одређених тема и когнитивнолингвистичких теза о утицају језика на начин промишљања о феноменима,⁵⁶ већ и у тзв. политолингвистичком смислу.⁵⁷ Политичке поруке за садржај имају не само преношење „политика” – формулацију задатака, циљева и програма у различитим областима друштва – већ и експресију вредности заједничких онима које бисмо могли сматрати члановима и присталицама специфичне политичке групе, које су углавном епидеиктичког типа и за циљ имају похвалу (углавном „нас”) или погрду (углавном „њих”).⁵⁸

Другим речима, функција дискурзивних пракси јесте обликовање ставова и мишљења јавности у целини, али и, специфичније, како унутаргрупно, тако и међугрупно нормирање, позитивно самопредстављање и негативно представљање других, креирање дистинктивне позитивне слике говорника.⁵⁹

⁵⁶ George Lakoff, *Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate* (VT: Chelsea Green Publishing, 2004), 3–34.

⁵⁷ Martin Reisigl, “Rhetoric of political speeches”, *Handbook of communication in the public sphere* 4, edited by Ruth Wodak and Veronika Koller (Walter de Gruyter, 2008), 243.

⁵⁸ Ibid. 243–245.

⁵⁹ Martin Reisigl & Ruth Wodak, *Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and antisemitism* (London, UK: Routledge, 2001), 263–270; Ruth Wodak, “The contribution of critical linguistics

Ове праксе могу бити социјално интегративне, јер доприносе формирању на-диндивидуалног идентитета и групне солидарности, исто као што могу имати функцију дезинтеграције наглашавајући разликовања и, у најгорем случају, подстичући насилне реакције према онима који су „искључени” и критиковани од стране говорника.⁶⁰

Имајући у виду далекосежне и погубне последице моралне поларизације по могућност успостављања друштвеног консензуса и мирољубивог разрешења конфликта, она ће бити у посебном фокусу даље анализе, са једном хипотетичком, али здраворазумском претпоставком да су аналогни процеси категоријације међу бирачким телом добрим делом индуковани политичким праксама политичких елита, као истакнутих представника групе, а да је у тренутним околностима морална поларизација посебно истакнута. Не само пандемија вируса корона, већ и еколошки протести, разне афере и, поврх свега, избори и предизборна кампања, сврставања на нас и њих по критеријуму партијске припадности учинило је хронично истакнутим и само додатно појачаним неком врстом реторичке свеprisутности политичара захваљујући друштвеним мрежама и онлајн комуникацији.⁶¹

Метод и процедура

Друштвене мреже су бројне, али, у контексту њиховог значаја за политичку комуникацију, једна се јасно издваја – *Твитер* (енгл. *Twitter*)⁶². Како је то недавно једно од великих имена социјалне психологије, Сузан Фиске, приметила, „Твитер дефинише тренутни политички пејзаж”.⁶³ И грађа за ову студију прикупљена је на овој друштвеној мрежи. Уз помоћ слободно доступног сервиса за анализу главних аспеката комуникације на овој друштвеној мрежи *Vicinitas*⁶⁴ преузете су све објаве на овој мрежи на званичним профилима два тренутно главна поли-

to the analysis of discriminatory prejudices and stereotypes in the language of politics”, *Handbook of communication in the public sphere* 4, edited by Ruth Wodak and Veronika Kolle (Walter de Gruyter, 2008), 291–316.

⁶⁰ Reisigl, “Rhetoric of political speeches”, 313.

⁶¹ Ibid. 310–316.

⁶² *Твитер* је бесплатна онлајн друштвена мрежа која омогућава корисницима да шаљу своје и читају туђе кратке текстуалне уносе, тзв. *твитове* – текстуалне поруке максималне дужине до 280 карактера. Поруке могу садржавати слике, видео материјал, могу бити дословно преношење туђих порука (тзв. „ретвитовање”) итд. Регистровани корисници могу да читају и шаљу своје твитове, док их они који нису регистровани могу само читати. *Твитер* је покренут 2006. године и једна је од најпопуларнијих друштвених мрежа. У свету политике, посебно ју је популарисао бивши председник САД, Доналд Трамп.

⁶³ Susan T. Fiske, “Twitter manipulates your feed: Ethical considerations”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119, no. 1 (2022), 1.

⁶⁴ Видети више на: <https://www.vicinitas.io>.

тичка такмаца у Србији, Српске напредне странке (СНС) и Странке слободe и правде (ССП). Будући да сам *Твитер* ограничава могућност преузимања објава „уназад” на максималних 3250 објава, а како би период посматрања био довољно дуг, прикупљен је материјал у периоду од девет месеци, од 1. јуна 2021. г. до 4. априла 2022. г. (дан након избора). Главне информације о прикупљеној грађи приказане су у Табели 1. Анализиране су све објаве (укључив и тзв. „ретвитове”) на тим профилима у посматраном периоду, укупно 4,731 објава, што је приближно 115,150 речи. Све анализиране објаве су јавне и може им приступити било ко уз помоћ интернет претраживача.

Табела 1. Главне информације о материјалу укљученом у анализу

Политичка странка	Твитер налог	Број објава на профилу до 4. априла 2022.	Број објава од 1. јуна 2021. до 4. априла 2022.	Број речи
Српска напредна странка (СНС)	@sns_srbija ⁶⁵	≈22,600	2,920	51,140
Странка слободe и правде (ССП)	@SlobodaIPravda ⁶⁶	4,391	1,811	64,010
Укупно			4,731	115,150

Напомена: називи оба профила су у оригиналу на латиничном писму, као и касније даване објаве ССП, те су у том облику и задржане. Број речи укључује све елементе објаве, укључив евентуалне линкове, тзв. хештегове, називе профила итд.

Свака објава је, као целина, била кодирана по три критеријума. Први се тичао „објекта” објаве и свака објава је кодирана с обзиром на то да ли се у њој **говори о представницима друге групе или не**. Под тиме подразумевамо да се директно или индиректно спомињу друге политичке партије, њихови представници, појединци на позицијама политичке моћи (нпр. министри) или присталице. Спомињање других релевантних актера политичког живота – невладиних организација (нпр. ЦРТА), међународних институција и организација (нпр. НАТО) или појединаца (нпр. Горан Марковић) – кодирано је као неспомињање политичког другог (уколико се у објави, наравно, говорило *само* о њима).

Уколико се о другом говорило, објава је даље кодирана с обзиром на други критеријум, **валенцу објаве**; регистровано је да ли се о политичком другом говори предоминантно *позитивно* (било каква врста позитивне реакције на „лик и дело” другог), *неутрално* (неодређен или нејасан однос, успутно спомињање) или *негативно* (било каква врста негативне реакције). Оне објаве које су о другом говориле негативно, кодиране су додатно с обзиром на **присуство морализујућих евалуација** о другом. Раније студије су „мерењу” моралне

⁶⁵ Видети више на: СНС Србија, *Twitter*, https://twitter.com/sns_srbija?lang=en.

⁶⁶ Видети више на: Stranka slobode i pravde, *Twitter*, <https://twitter.com/slobodaipravda?lang=en>.

поларизације прилазиле из угла приписивања негативних (нпр. неискрен, насилан) и позитивних (нпр. поштен, искрен) моралних црта онима који, рецимо, подржавају супротстављену партију.⁶⁷ Анализе комуникације на друштвеним мрежама више се усмеравају на присуство или одсуство специфичних речи или термина који имплицирају моралне осуде, видљиво у специфичним емоционалним реакцијама које се често сматрају и моралним емоцијама (нпр. гађење) или исказима да је онај други крив, те треба да буде и кажњен.⁶⁸

Овде смо, на трагу тих разматрања, под таквом врстом објава сматрали употребу језика која садржи: (1) негативно конотиране описе понашања (нпр. лаже, краде, врши насиље)⁶⁹ или „личности” другог (нпр. лажов, крадљивац, насилник)⁷⁰ који се типично сматрају релевантним у контексту разматрања питања (не)моралног или погрешног/лошег; (2) указивање на поступке којима се крше (прећутне) морално-законске норме (нпр. куповина гласова, корупција), позивање на потребу кажњавања и преузимања одговорности⁷¹ или отворену евалуацију поступака других у терминима штетних или лоших последица⁷²; (3) присуство емотивних реакција специфичног типа (нпр. гађење, стид, срамота, бес) на поступке друге стране⁷³.

⁶⁷ Tappin & McKay, “Moral polarization”, 218–219.

⁶⁸ Christopher A. Bail, Lisa P. Argyle, Taylor W. Brown, John P. Bumpus, Haohan Chen, MB Fallin Hunzaker, Jaemin Lee, Marcus Mann, Friedolin Merhout, and Alexander Volfovsky, “Exposure to opposing views on social media can increase political polarization”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115, no. 37 (2018), 9216–9221.

⁶⁹ На пример, Igor Radošević, „RT @RadoševićIgor : Lazarevac godinama nema vodu! 🇷🇸 Vesić je pre 2 meseca obećao da će Lazarevac dobiti bunare za pijaću vodu. Opet je slagao! Umesto toga, gradi se fontana za koju će vode biti, a za Lazarevčane restrikcije svakog dana.”, *Twitter*, 7. 10. 2021. <https://twitter.com/SlobodaIPravda/status/1446034342929735681>. Објава се може приступити копирањем датог линка у интернет претраживач (овај коментар важи за све друге веза ка друштвеној мрежи *Твитер* у наставку).

⁷⁰ На пример, СНС Србија, „Знамо сви да сте ти и твој газда Ђилас професионалци у крађи народних пара, али да сте толике лоповчине да чак и слогане крадете је нови ниво блама, чак и за тебе. Владанка”, *Twitter*, 23. 1. 2022. https://twitter.com/sns_srbija/status/1485370197968048132.

⁷¹ На пример, Borko Stefanović, „RT @BorkoStef : Još uvek golubovi nisu prinuđeni da glasaju za sns, ali građani jesu. Neka znaju ti koji organizuju dovođenje birača i pritiske na ljude da glasaju za sns da je zakonska kazna zatvora pet godina i da ne zastareva pet godina od sad. Neće se izvući odgovornosti pred zakonom.”, *Twitter*, 11. 2. 2022. <https://twitter.com/SlobodaIPravda/status/1492231226077421574>.

⁷² На пример, Stranka slobode i pravde, „RT @ssp_begrad : 🇷🇸 METRO – 🇷🇸 Reč struke Naš eminentni arhitekta Dragoljub Bakić, govorio je o štetnom metrou koji je projektovala ova štetočinska vlast. Da u ovoj zemlji može i gore, njemu je bio zabranjen ulaz na Javnu raspravu o metrou 🇷🇸 Oni Beograd vide kao pleni i svaka kritika se guši.”, *Twitter*, 13. 10. 2021. <https://twitter.com/SlobodaIPravda/status/1448221515686756353>.

⁷³ На пример, Dejan Bulatović, „RT @DejanBulatovi2 : Zašto u Srbiji ima ljudi koji su gladni, posebno dece??? Zašto ova vlast na to ćuti??? Ovako bogata zemlja, a prazni frižideri, obori i štale... SRAMOTA!!!”, *Twitter*, 3. 11. 2021. <https://twitter.com/SlobodaIPravda/status/1455957257292746765>.

У табели 2 описане су главне варијабле и њихове вредности, а дате су и конкретне илустрације.

Табела 2. Кодна схема са примерима

Варијабла	Пример објаве	
Сломињање другог	Не	Konferenciju za medije možete pratiti uživo na linku https://t.co/nD7Y2Gt75O https://t.co/JSWWfwcaPD ⁷⁴
	Да	Орлић @Vladimir_Orlic: Ђилас и Јеремић траже алиби за крах на изборима ⁷⁵
Валенца коментара о другом	Позитивна	Србија је земља у којој морају да се поштују закони, али и демократске слободе, поручио је председник Републике Србије Александар #Vucic @avucic, те нагласио да управо зато, сматра да су графити мржње и претње упућене Борису Тадићу апсолутно недопустиве. ⁷⁶
	Неутрална	RT @DejanBulatovi2 : Idemo među ljude, da čujemo uživo kako se danas živi u Srbiji, kakve su ponude i cene na pijaci. Važno je da li narod podržava ovu vlast, koliko su ljudi (ne)zadovoljni... Vidimo se sutra u 09:30h u LIVE укљученју! ⁷⁷
	Негативна	Толико се трудио и коначно је успео – дошао је и тај дан да је Ђилас постао већи лажов него што је лопов. Честитамооо! Владанка ⁷⁸
Морализација у негативном коментару	Не	RT @RadoševićIgor : Za 8 godina ova vlast nije rešila problem otpadnih voda. Zato imamo neprijatne mirise fekalne kanalizacije koje se ispuštaju u naše reke. Vreme je da se nešto promeni. Izbori su 3. Aprila, mislite o tome @ssp_beograd @SspZemun ⁷⁹
	Да	Драга патолошка лажовчино што се бахатиш у тајкунском поршеу, никада више Србијом неће управљати криминалци – ни ти, која си на плати у компанији највећег лопова у Србији, а ни твој газда, криминалац светских размера, Ђилас. Владанка ⁸⁰

Овако конципирана анализа за циљ је имала одговоре на питања о томе колика је уопште заступљеност „другог” у комуникацији путем званичног канала на друштвеној мрежи, у каквом „светлу” се он примарно приказује и колико

⁷⁴ Објава Stranka slobode i pravde, *Twitter*, 14. 2. 2022. <https://twitter.com/SlobodaIPravda/status/1493149222421643267>.

⁷⁵ Објава СНС Србија, *Twitter*, 30. 3. 2022. https://twitter.com/sns_srbija/status/1509164881169293318.

⁷⁶ Објава СНС Србија, *Twitter*, 11. 6. 2021. https://twitter.com/sns_srbija/status/1403309102374297600.

⁷⁷ Објава Dejan Bulatović, *Twitter*, 22. 12. 2021. <https://twitter.com/SlobodaIPravda/status/1473718229054930960>.

⁷⁸ Објава СНС Србија, *Twitter*, 21. 12. 2021. https://twitter.com/sns_srbija/status/1473257998063742978.

⁷⁹ Објава Igor Radošević, *Twitter*, 27. 12. 2021. <https://twitter.com/SlobodaIPravda/status/1475571900508168194>.

⁸⁰ Објава СНС Србија, *Twitter*, 17. 7. 2021. https://twitter.com/sns_srbija/status/1416382139734663173.

често се самерава према моралним критеријумима. Поред кодирања објава по наведеним критеријумима посебна пажња посвећена је и самом садржају анализираних објава, која је за циљ имала квалитативну дескрипцију главних елемената наратива о другом. Ко су ти „други“? какви су они и како су описани? шта то они (лоше) раде и с којим циљем? – нека су од питања на која је тражен одговор у анализираном материјалу.

О „навијачима за корону”⁸¹, „моралним кепецима”⁸² и „сваковрсном олошу”⁸³ – Резултати анализе

Од укупног броја од 4,731 анализираних објава, политички други спомиње се у укупно 1,373 објаве, тј. у нешто више од четвртине свих објава (29%). Таква анализа нам овде није у фокусу, али значајно чешће се други спомиње у објавама ССП (48%), него у објавама СНС (17%). Реферисање на „њих”, што се, формално гледано, односи на различите политичке субјекте, релативно је често (Табела 3). Када се други спомиње, то је скоро па искључиво у негативном контексту. Иако је то било постављено као разумно очекивање, спомињање другог на позитиван начин регистровано је само – једном (управо у примеру који је дат у претходној табели 2 као илустрација). У најбољем случају други се спомиње у неутралном, па и неодређеном смислу, али и то веома ретко. У оба случаја се то односи на свега двадесетак објава, што је, у просеку посматрано, свега 3% од укупног броја објава у којима се други уопште спомиње. Реферисање на другог фактички значи његову негативну карактеризацију и то је правило које има веома ретке изузетке. Напоследку, при негативном реферирању на друге, морална евалуација идентификована је у приближно две трећине (61%) објава које на негативан начин говоре о другом.

Но, више од ових квантитативних показатеља који су важни и информативни сами по себи, речитији су вербални описи другог који су били садржаји анализираних објава. У табели 3 приказани су описи и карактеризације других, својеврсни речник увреда и „етикета”, негативних карактерних описа и морално-карактерних „фалинки” политичких опонената. Сви наведени изрази

⁸¹ „ORIC ŽESTOKO ODGOVORIO ĐILASU: Ukrao je 619 miliona evra, a sebi daje za pravo da napada lekare”, *Kurir*, 16. 11. 2022. <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3568617/oric-zestoko-odgovorio-djilasu-ukrao-je-619-miliona-evra-a-sebi-daje-za-pravo-da-napada-lekare> (posećeno 16. marta 2022).

⁸² Žarko Mićin, „Dragi građani, moralni kepec #boranovakovic koji ne dolazi na posao 9 godina a uzima platu i izbegao je odgovornost za nestalih 462 miliona vašeg novca će sutra skupljati potpise protiv koga ste vi birali treći put za gradonačelnika. Pokažite kepecu šta mislite o tome”, *Twitter*, 12. 11. 2021. <https://twitter.com/micinzarko/status/1459291487137636353>.

⁸³ „Lopov, ološ, fašista: Politički rečnik predsednika Srbije Aleksandra Vučića”, *Nova.rs*, 5. 1. 2022. <https://nova.rs/vesti/politika/lopov-olos-fasista-politicki-recnik-predsednika-srbije-aleksandra-vucica/> (posećeno 16. marta 2022).

и синтагме конкретно су се јавили у објавама и чак и површан поглед на овај „импресиван” списак негативних описа указује на то да не би било превише погрешно констатовати да оног другог приказују као веома „лошег”.

Табела 3. Субјекти објава и њихови описи и карактеризације

Ко су „они”? На кога се објава односи?
(Бивши) Режим; лидери странака / истакнуте личности (нпр. Д. Ђилас, А. Мартиновић, М. Тепић итд.); „Они”; Председник Републике; представници локалних власти (градоначелници, председници општина); представници Владе (министарства, појединачни министри и министарке); странке (нпр. ДС, СНС); страначке присталице (нпр. „напредњаци”, „Ђиласовци”, „Палмини активисти”).
Шта су „они”? Какви су? Како су описани?
Агресивни; бахати; багинаши; Беливукови политички ментори; безобразници; безбизирни; битанге; „Бивши” политичари; „бокани”; братија; брука и срамота; чекићари; „чивавице”; чуварке режима; деструктивни део опозиције; диктатори; Ђиласов психо-пар; Ђиласова тајкунска свита; Ђиласови пајаци; Ђиласови стипендисти; „Фамилиа”; фићфирићи; финансијери убица; „финансисте”; фукаре; гњиде; „господа” нацисти; хијене; хистерични лажови; храбрише; хулигани; изопаченици; јадни преваранти; јунаци са Твитера; „јуначине”; јуришници; кабадахије; камарила; картел; Кербери; кољачи; крими-комесари; криминалци; крпељи; курсације; лајави крелци; лажљиви пацовчићи; лажна елита; лажни еколози; лажов(чине); лоповска дружина; људски муљ; мегафонке; мекушци; „мишеви”; монструми; моралне наказе; моралне „громаде”; морални ништаци; мрзитељи свега доброг; мултиком банда; надничари; нарко снајке; нарко-комбине; нарко-мафија; ненародни режим; неснађени искомплексирани јадници; незналице; ноћна мора; новокомпоновани окупатори; олош; опасности; Палмини багинаши; Павелићеви поданици; перјанице; пискарала; плаћеници; погрешни људи; политичка трулеж; политички лешинари; политички олоши; политички острашћени појединци; поремећени тајкунски двојац; портпароли убица; послушници; прелетачи/це; преваранти; примитивци; профитери; пропали политичари; психопате; пулени; распали наркомани; разарачи; сатрапи; сецикесе; СНС дрекавци; СНС ескадрон; СНС фаланга; СНС комесари; СНС привесци; СНС старешине; СНС-сателити; сподобе; Српска Нарко Странка; суперлажови; „шапићи”; штеточински режим; шверцери; тајкунска банда; тајкунска опозиција; тајкунска упосленица; тајкунске марионете; тајкунски клан; тајкунско-лоповски тим; тајкунско-политички естаблишмент; талибанско крило опозиције; „весићи”; властољубиве лопуже; Вучићеви гаулајтери; „вучићевићи”; Вучићеве батине; Вучићева скипа; ВУЧИЋЈУГЕНД; згубидани; зли; злочинци; звери; женске верзије Бакареца; жути тајкуни; „Шешелји”.

Не само да други јесте лош, већ, разумљиво, лоше намерава и ради. У табели 4 приказан је релативно исцрпан списак разноразних активности које су у објавама на овај или онај начин осуђиване, а који би, рекло би се, био „применији” опис активности уличних банди или удружених криминалних кланова

него политичких организација, изабраних представника грађана и грађанки. Готово да нема морално-законске норме на чије кршење није указивано, од лагања, крађе, куповине гласова, издаје националних интереса до батинања, уцена, претњи, прижељкивања смрти оног другог и отвореног криминалног деловања.

Иза ових лоших поступака крију се и лоше намере, циљеви због којих морално корумпирани други ради то што ради (Табела 4). Лично богаћење, заштита приватних интереса, спашавање од робије, разни видови дестабилизације државе и злоупотребе ресурса – типично су навођени као циљеви (или разлози) због којих је деловање оног другог такво како јесте.

Табела 4. Осуђујућа понашања и циљеви којима „други” теже

Шта то „лоше” они раде?

Ботују; „цртају мете”; девастирају; дезинформишу јавност; гађају кокошкама; гепекују непослушне; гуше критику; хушкају људе на протесте; иду у погрешном правцу; издају/газе интересе грађана / државе / нације; измишљају афере; колонизују Србију; краду гласове; криминализују противнике; криминализују власт; крше изборни тишину; крше људска права; крше законе; кују заверу; куну; купују гласове; лажу; линчују; „лове” гласове; малтретирају; манипулишу истраживањима; машу пиштољима; мрзе (грађане / своју земљу / државу); нападају (децу / породицу / родитеље / оне који не могу да се бране); неоправдано хапсе; организују атентате; плаћају гласове; пљачкају; „плују”; поклањају земљу странцима (нпр. Арапима); поткопавају позицију Србије; поткупљују; позивају на ликвидацију (Вучића / Ђиласа / Тадића / породице / деце); праве криминалне кланове; пребијају људе; прете; прете смрћу; причају небулозе / бајке / замајавају; прикривају повезаности са криминалцима; припремају изборну крађу; прижељкују смрт / траже метак (нпр. за Председника); продају маглу; провоцирају сукобе; „сахрањују” (нпр. пољопривреднике); сеју зло; спроводе прљаву кампању; спроводе тиранију; спроводе „екоцид”; сврставају се на страну непријатеља; спашавају убице од бекства; шаљу инспекције; шибицаре; шиканирају; шире неистине; штете; тероришу; траже санкције и изолацију Србије; тргују дрогом / оружјем; трују; удружују се са криминалцима; угрожавају здравље људи; уништавају (екологију / економију / државу / земљу / пољопривреду / институције); унижавају успехе Србије; урнишу сопствени народ; увозе народ за гласање; величају и славе злочине; вређају; врше корупцију; врше насиље; злоупотребљавају државне ресурсе; злостављају краве.

С којим циљем то раде?

Да се сачувају од робије; да дођу на власт без избора; да повежу оног другог са криминалцима и мафијом; да се (поново) дочепају републичке касе; да униште традицију и културу; да врате Србију у прошлост; да дестабилизују земљу; да се врате / дођу на власт; да физички елиминишу (председника / појединце / опозицију); да избегну одговорност; да изазову грађански рат; да легализују отимачину; да неометано пљачкају; да се обогате; да доведу до оставке Александра Вучића; да прикрију малверзације; да прикрију некомпетентност; да сруше државу; да заштите интересе приватних компанија / странаца.

Дискусија и закључак

Осамдесетих година прошлог века, једно од ретких истраживања из наше средине, из једног сасвим другог друштвено-политичког контекста, за предмет је имало и социјалну дистанцу, спремност на ступање у блиске интерперсоналне односе са другима који су другачији по низу критеријума, између осталог и по политичкој афилијацији, чланству у Савезу комуниста Југославије.⁸⁴ Испитано на уобичајен начин, путем спремности за ступање у брак, истраживање је указало на практично одсуство социјалне дистанце према критеријуму чланства у СК; три четвртине грађана и грађанки (74%) прихватало је за супруга/у особу са чланством у СК, а идентичан проценат је прихватао и оне који нису чланови. Чланство је другим речима било ирелевантан критеријум социјалног сврставања⁸⁵. Не знамо какви би се резултати могли добити данас, али судећи по међусобним нетрпељивостима и готово дехуманизацији видљивој међу елитним представницима групе, врховима политичких странака, немамо много разлога за оптимизам.

Путем званичних канала комуникације са јавношћу, представници две водеће политичке снаге у Србији, током девет месеци посматрања, једни другима упућивали су веома тешке оптужбе. Политички „други виђен” је као неко чији је карактер мањкав, поступци срамотни и за осуду, а намере малеволентне. Њихов статус, с обзиром на расподелу политичке моћи и њихове позиције у том смислу, власт или опозиционо деловање, утицало је само на то да ли се ради о онима који су лагали и крали у *прошлости* и сада би, наравно преваром и крађом, да се на власт врате (гледите позиције) или онима који *тренутно* лажу и краду и за то ће свакако одговарати, једном када буду свргнути с власти (гледите позиције). У контексту ранијих теоријских разматрања, чини се да је морална поларизација, иза које стоје сви они споменути идентитетски процеси, готово „опипљив” феномен српског политичког живота. Међутим, ствари су још сложеније јер неомиљени други није, да тако кажемо, такмац који заговара интересе одређених скупина унутар друштва и „бори” се да његове идеје и његова визија друштва победе како би свима било боље, већ „кварњак” који се својим карактеристикама и поступцима скоро па дисквалификује као равноправни члан једне моралне заједнице у којој важе норме о које се он тешко „огрешио”. Овакви трендови сасвим су на трагу свих оних процеса који, у исто-

⁸⁴ Dragomir Pantić, „Društvena distanca”, *Jugosloveni o društvenoj krizi*, priredio Stojan Obradović (Beograd: Izdavački centar Komunist, 1985), 155–187.

⁸⁵ Pantić, „Društvena distanca”, 161–170. Илустрације ради, социјална дистанца према другима дефинисаним неким другим критеријумима била је далеко израженија. На пример, свега 45% грађана и грађанки било је спремно да прихвати за брак религиозну особу (нерелигиозни партнер је заправо био пожељнији, 74%); две трећине показивало је одсуство етничке дистанце, док 71% прихватало за брачног супруга особу без обзира на ниво образовања.

ријској перспективи указују на веома изражене анимозитете, узавреле емоције и, у крајњој линији, тешке оптужбе и насиље у српском политичком животу. У том контексту важно је неколико додатних увида.

Пре свега, иако је пандемија и даље била у јеку, она се као тема са различитим интерпретацијама готово није ни спомињала. Изузев успутних оптужби за угрожавање јавног здравља, окосница објава биле су разноврне хроничне афере и теме које са пандемијом ковида 19 и нису имале неке посебне везе. На то је свакако утицала чињеница да су током доброг дела посматраног периода једна од главних тема били избори који су, чини се, сами по себи били тема „препуцавања” и однели превагу и над још једном врло важном темом – ратом у Украјини, за који неко ко би о дешавањима судио на основу званичних објава на друштвеним мрежама две водеће политичке струје у Србији, не би уопште знао ни да се десио. Све ово свакако је последица предизборних стратегија, фокусирања на специфичне теме које имају диспропорционално велики значај у комуникацији са „својима”, али и, не би требало заборавити, неминовних ограничења ове студије која се усмерила само на једну друштвену мрежу и на само две политичке странке.

Поред тога, морамо имати у виду да се ради о комуникацији међу *елитама*. Све анализиране објаве долазе из „устију” саме странке или њихових истакнутих представника чије објаве су даље ширене. Не ради се, дакле, о процесима који нам неминовно говоре да су они аналогни и на „нижем” нивоу, међу присталицама партија, грађанима и грађанкама ове земље. У објавама се, такође, врло ретко говори о грађанима и грађанкама који подржавају супротстављене партије, већ је сав негативитет усмерен на партијске врхушке и, евентуално, интензивније активисте странака током кампање. Савремена политичка психологија сугерише да идентификација са социјалном групом, попут политичке партије, ствара тако снажну унутаргрупну инвестицију да је антипатија неизбежна,⁸⁶ али и да људи постају мање подељени када елите промене своје „секташко” понашање, након што виде да се супротстављени политичари једни према другима односе са топлином и да говоре „непартијским” језиком.⁸⁷ Ова анализа показала је да „материјала” за нормирање односа према другима који је обојен искључиво негативним терминима (што је блага констатација) има у изобиљу. Али, да ли је заиста тако, показаће нека наредна истраживања.

Овде стога можемо указати на импликације добијених налаза које се чине неспорним. Већ је споменуто какве тешкоће и опасност за питање политичке репрезентације представља појава израженије поларизације унутар друштва. Када је то случај, политика постаје не ствар репрезентовања интереса што

⁸⁶ Iyengar et al., “Fear and loathing”, 703–705.

⁸⁷ Leonie, Huddy & Omer Yair. “Reducing affective polarization: Warm group relations or policy compromise?”, *Political Psychology*, 42, no. 2 (2021), 291–309.

већег броја људи, већ тежње да морално корумпирани противник буде побеђен, ствар доминације над непријатељем. Друга страна „вара, тако да бисмо били будале уколико бисмо се придржавали установљених демократских норми”.⁸⁸ Демократији се, уколико ју је овде у старту и било, не пише добро у тренутним околностима. У овом нашем случају, стиче се утисак да две главне политичке партије, једна другу не виде као организације које представљају неке грађане и грађанке који за њих гласају на изборима, већ искључиво као „братију” која „шибицари”, пуни своје џепове и за народ уопште не хаје.

Политичко „секташтво” није неизбежно нити „неизлечиво”. Али у ситуацији када наместо да у ванредним околностима политичке елите промовишу заједништво, осећај припадности и репрезентованости унутар система оне обилато користе морализаторски језик који потенцијално увећава поларизацију, мало је вероватно да је исход ишта друго до аналогне међугрупне хостилности међу грађанима и грађанкама или, алтернативно, њихово устезање и повлачење из јавног живота који, судећи по језику политичких представника, изгледа као борба за криминалну превласт над једним малом делом европске територије који се зове Србија. И једно и друго имају једнако негативне ефекте по перспекте развоја демократије на овим просторима.

Izvori i literatura

SNS Srbija, *Twitter*, https://twitter.com/sns_srbija?lang=en.

Stranka slobode i pravde, *Twitter*, <https://twitter.com/SlobodaIPravda>.

Pew Research Center, <https://www.pewresearch.org/>.

Vicinitas, <https://www.vicinitas.io>.

„Lopov, ološ, fašista: Politički rečnik predsednika Srbije Aleksandra Vučića”, *Nova.rs*, 5. 1. 2022. <https://nova.rs/vesti/politika/lopov-olos-fasista-politicki-recnik-predsednika-srbije-aleksandra-vucica/>. (posećeno 16. marta 2022).

„ORIC ŽESTOKO ODGOVORIO ĐILASU: Ukrao je 619 miliona evra, a sebi daje za pravo da napada lekare”, *Kurir*, 16. 11. 2022. <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3568617/oric-zestoko-odgovorio-djilasu-ukrao-je-619-miliona-evra-a-sebi-daje-za-pravo-da-napada-lekare>. (posećeno 16. marta 2022).

„Prof. dr Grujičić: Pogrešno sam shvaćena”, *Insajder*, 16. 3. 2022. <https://insajder.net teme/prof-dr-grujicic-pogresno-sam-shvacena> (posećeno 16. марта 2022).

---

⁸⁸ Finkel et al., „Political Sectarianism”, 535.

- Abramowitz, Alan I., and Webster, Steven W. „Negative partisanship: Why Americans dislike parties but behave like rabid partisans.” *Political Psychology*, 39, 1 (2018), 119–135.
- Bail, Christopher A., Argyle, Lisa P., Brown, Taylor W., Bumpus, John P., Chen, Haohan, Hunzaker, Fallin, Lee, Jaemin, Mann, Marcus, Merhout, Friedolin and Volfovsky, Alexander. „Exposure to opposing views on social media can increase political polarization.” *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115, no. 37 (2018), 9216–9221.
- Bakshy, Eytan, Messing, Solomon and Adamic, Lada A. „Exposure to ideologically diverse news and opinion on Facebook.” *Science*, 348, no. 6239 (2015), 1130–1132.
- Bliuc, Ana-Maria, Bouguettaya, Ayoub and Felise, Kallam D. „Online Intergroup Polarization Across Political Fault Lines: An Integrative Review.” *Frontiers in Psychology*, (2021), 4744.
- Brewer, Marilynn B. „The psychology of prejudice: Ingroup love and outgroup hate?.” *Journal of Social Issues*, 55, no. 3 (1999), 429–444.
- Campbell, Angus, Converse, Philip E., Miller, Warren E. and Stokes, Donald E. *The American voter*. Chicago: University of Chicago Press, 1980.
- Conway Iii, Gideon, Lucian, Woodard, Shailee R., Zubrod, Alivia and Chan, Linus. „Why are conservatives less concerned about the coronavirus (COVID-19) than liberals? Comparing political, experiential, and partisan messaging explanations.” *Personality and individual differences*, 183 (2021), 111124.
- Erikson, Robert S., and Tedin, Kent L. *American public opinion: Its origins, content and impact*. London: Routledge, 2015.
- Fiket, Irena, Pavlović, Zoran i Pudar Draško, Gazela. *Političke orijentacije građana Srbije – Kartografija nemoći*. Beograd: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017.
- Finkel, Eli J., Bail, Christopher A., Cikara, Mina, Ditto, Peter H., Iyengar, Shanto, Klar, Samara, Mason, Lilliana et al. „Political sectarianism in America.” *Science*, 370, no. 6516 (2020), 533–536.
- Fiske, Susan T. „Twitter manipulates your feed: Ethical considerations.” *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 119, no. 1 (2022), 1.
- Giner-Sorolla, Roger, Leidner, Bernhard and Castano, Emanuele. „Dehumanization, demonization, and morality shifting: Paths to moral certainty in extremist violence.” *Extremism and the psychology of uncertainty* (2012), 165–182.
- Huddy, Leonie, and Yair, Omer. „Reducing affective polarization: Warm group relations or policy compromise?.” *Political Psychology*, 42, no. 2 (2021), 291–309.
- Iyengar, Shanto, and Westwood, Sean J. „Fear and loathing across party lines: New evidence on group polarization.” *American Journal of Political Science*, 59, no. 3 (2015), 690–707.
- Iyengar, Shanto, Lelkes, Yphtach, Levendusky, Matthew, Malhotra, Neil and Westwood, Sean J. „The origins and consequences of affective polarization in the United States.” *Annual Review of Political Science*, 22 (2019), 129–146.
- Iyengar, Shanto, Sood, Gaurav and Lelkes, Yphtach. „Affect, not ideology: a social identity perspective on polarization.” *Public Opinion Quarterly*, 76, no. 3 (2012), 405–431.

- Jost, John T., Federico, Christopher M. and Napier, Jaime L. „Political ideology: Its structure, functions, and elective affinities.” *Annual Review of Psychology*, 60 (2009), 307–337.
- Jost, John T., Glaser, Jack, Kruglanski, Arie W. and Sulloway, Frank J. „Political conservatism as motivated social cognition.” *Psychological Bulletin*, 129, no. 3 (2003), 339–375.
- Komšić, Jovan, Pantić, Dragomir i Slavujević, Zoran. *Osnovne linije partijskih podela i mogući pravci političkog pregrupisanja u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka, 2003.
- Kuzmanović, Bora. „Autaritarnost–vapaj za jakim i pouzdanim vođama i disciplinom”. *Kako građani Srbije vide tranziciju, istraživanje javnog mnjenja tranzicije*, priredio Srećko Mihailović, Friedrich Ebert Stiftung, 2010, 87–104.
- Lakoff, George. *Don't Think of an Elephant! Know Your Values and Frame the Debate*. VT: Chelsea Green Publishing, 2004.
- Landy, Justin F., Rottman, Joshua, Batres, Carlota and Leimgruber, Kristin L. „Disgusting Democrats and Repulsive Republicans: Members of Political Outgroups Are Considered Physically Gross.” *Personality and Social Psychology Bulletin* (2021), 01461672211065923.
- Lazarsfeld, Paul F., Berelson, Bernard and Gaudet, Hazel. *The People's Choice*. Columbia: Columbia University Press, 1968.
- Pantić, Dragomir & Pavlović, Zoran. *Political culture of voters in Serbia*. Belgrade: Institute of Social Sciences, 2009.
- Pantić, Dragomir. „Društvena distanca”. *Jugosloveni o društvenoj krizi*, priredio Stojan Obradović, Izdavački centar Komunist, 1985, 155–187.
- Pantić, Dragomir. „Vrednosti birača pre i posle demokratskog preokreta 2000. godine”. *Partijska scena Srbije posle 5. oktobra 2000.*, urednik Vladimir Goati, Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, 2002, 131–158.
- Pavlović, Zoran and Todosijević, Bojan. „Ideological self-identification and party identification in Serbia”. *Psychology of Political and Economic Self-Constitution*, edited by Irena Bondarevskaya & E. Iordănescu, Proceedings of the IV international scientific and practical seminar, 2016, 58–61.
- Pavlović, Zoran, Todosijević, Bojan and Komar, Olivera. „Education, authoritarianism, and party preference in the Balkans.” *Problems of Post-Communism* 66, no. 6 (2019), 402–417.
- Pavlović, Zoran, Todosijević, Bojan and Stanojević, Dragan. „Support for the measures in fighting the COVID-19 pandemic: The role of political ideology.” *Psihologija*, 54, 2 (2021), 207–222.
- Pavlović, Zoran. “‘Planirana pandemija’? Teorije zavere o korona virusu”. Svakodnevnica i društveni odgovori na epidemijske krize 1914–2020, urednik Milan Ristović, Filozofski fakultet, 2021, 93–108.
- Pavlović, Zoran. “Partije bez partijskih pristaša? Partijska identifikacija u Srbiji u periodu 1990–2020”. *Kako, koga i zašto smo birali: izbori u Srbiji 1990–2020. godine*, urednici Milan Jovanović i Dušan Vučićević, Institut za političke studije i Službeni glasnik, 2020, 133–166.

- Pavlović, Zoran. *Ogledi o političkoj kulturi*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Filozofskog fakulteta, 2017.
- Pavlović, Zoran. *Vrednosti samoizražavanja u Srbiji: u potrazi za demokratskom političkom kulturom*. Beograd: Institut društvenih nauka, 2009.
- Reisigl, Martin & Wodak, Ruth. *Discourse and discrimination: Rhetorics of racism and antisemitism*. London, UK: Routledge, 2001.
- Reisigl, Martin. „Rhetoric of political speeches”. *Handbook of communication in the public sphere* 4, urednice Ruth Wodak and Veronika Kolle, Walter de Gruyter, 2008.
- Riek, Blake M., Mania, Eric W. and Gaertner, Samuel L. „Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review.” *Personality and Social Psychology Review*, 10, no. 4 (2006), 336–353.
- Rothschild, Zachary K., Keefer, Lucas A. and Hauri, Julianna. „Defensive Partisanship? Evidence that In-Party Scandals Increase Out-Party Hostility.” *Political Psychology*, 42, no. 1 (2021), 3–21.
- Ruisch, Benjamin Coe, Moore, Courtney, Samayoa, Javier Granados, Boggs, Shelby, Ladanyi, Jesse, and Fazio, Russell. „Examining the left-right divide through the lens of a global crisis: Ideological Differences and their implications for responses to the COVID-19 pandemic.” *Political psychology*, 42, no. 5 (2021), 795–816;
- Slavujević, Zoran. „Socijalna utemeljenost političkih stranaka pre i posle izbora 2002”. *Partijska scena Srbije posle* 5. oktobra, urednik Vladimir Goati, Institut društvenih nauka, 2002, 159–194.
- Spasić, Ivana. *Kultura na delu*. Beograd: Fabrika knjiga, 2013.
- Stewart, Alexander J., Mosleh, Mohsen, Diakonova, Marina, Arechar, Antonio A., Rand, David G. and Plotkin, Joshua B. „Information gerrymandering and undemocratic decisions.” *Nature*, 573, no. 7772 (2019), 117–121;
- Stojanović, Dubravka. „Ulje na vodi: politika i društvo u modernoj istoriji Srbije”. *Srbija 1804–2004: Tri viđenja ili poziv na dijalog*, Ljubodrag Dimić, Dubravka Stojanović i Miroslav Jovanović, Udruženje za društvenu istoriju, 2005, 115–148.
- Stojanović, Dubravka. *Ulje na vodi – ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*. Beograd: Pešćanik, 2010.
- Tajfel, Henri, Billig, Michael G., Bundy, Robert P. and Flament, Claude. „Social categorization and intergroup behaviour.” *European Journal of Social Psychology* 1, no. 2 (1971), 149–178.
- Tajfel, Henry & Turner, John C. „An integrative theory of intergroup conflict”. *The social psychology of intergroup relations*, urednici William G. Austin & Stephen Worchel, Monterey, CA: Brooks/Cole, 1979, 33–37.
- Tappin, Ben M., and McKay, Ryan T. „Moral polarization and out-party hostility in the US political context.” *Journal of Social and Political Psychology*, 7, no. 1 (2019), 213–245.
- Tetlock, Philip E., Kristel, Ori V., Elson, S. Beth, Green, Melanie C. and Lerner, Jennifer S. „The psychology of the unthinkable: taboo trade-offs, forbidden base rates, and heretical counterfactuals.” *Journal of Personality and Social Psychology*, 78, no. 5 (2000), 853–870.

- Todosijević, Bojan, and Pavlović, Zoran. *Pred glasačkom kutijom: politička psihologija izbornog ponašanja u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka, 2020.
- Van Baar, Jeroen M., and FeldmanHall, Oriol. „The polarized mind in context: Interdisciplinary approaches to the psychology of political polarization.” *American Psychologist* (2021).
- Van Bavel, Jay J., and Pereira Andrea. „The partisan brain: An identity-based model of political belief.” *Trends in cognitive sciences* 22, no. 3 (2018), 213–224.
- Van Bavel, Jay J., Cichocka, Aleksandra, Capraro, Valerio, Sjøstad, Hallgeir, Nezelek, John B., Pavlović, Tomislav, Alfano, Mark et al. „National identity predicts public health support during a global pandemic.” *Nature communications* 13, no. 1 (2022), 1–14;
- Van Knippenberg, Daan, and Hogg, Michael A.. „A social identity model of leadership effectiveness in organizations.” *Research in organizational behavior*, 25 (2003), 243–295.
- Vignoles, Vivian L., Jaser, Zahira, Taylor, Frankiebo, and Ntontis, Evangelos. „Harnessing shared identities to mobilize resilient responses to the COVID-19 pandemic.” *Political psychology*, 42, no. 5 (2021), 817–826.
- Webster, Steven W., and Abramowitz, Alan I.. „The ideological foundations of affective polarization in the US electorate.” *American Politics Research* 45, no. 4 (2017), 621–647.
- Wodak, Ruth. „The contribution of critical linguistics to the analysis of discriminatory prejudices and stereotypes in the language of politics”. *Handbook of communication in the public sphere* 4, urednice Ruth Wodak and Veronika Kolle, Walter de Gruyter, 2008, 291–316.
- Wojcieszak, Magdalena, and Garrett, R. Kelly. „Social identity, selective exposure, and affective polarization: How priming national identity shapes attitudes toward immigrants via news selection.” *Human communication research*, 44, no. 3 (2018), 247–273.

Summary

Zoran Pavlović, PhD

”Dear pathological liar...” – the image of the political ‘other’ in Serbia during the COVID-19 pandemic

The phenomenon of political polarization has been increasingly studied recently. Two types of polarization are typically distinguished in the pertinent literature – the *issue* (or ideological) and *affective* polarization. Affective polarization, the relationship towards the political out-group in emotional terms, has attracted much attention in recent years and scholars argue that animus towards the out-group has become a more important determinant of political life than attachment to one’s own political in-group. Political hatred of the political ‘other’ is usually accompanied by negative moral characterization of political opponents, often described as *moral* polarization. Negative moral judgments of political opponents are not only very corrosive for any democratic society, but make the political life more the matter of the victory over the morally corrupted ‘others’ than a struggle over competing ideas and principles. The ongoing COVID-19 pandemic and unprecedented ease of communication via social networking sites further fuelled these polarization processes. The aim of this paper is to analyze the image of the ‘other’ in the political discourse of the main political parties in Serbia on social networking sites. All posts on Twitter, one of the most popular social networking sites, from the official accounts of the two leading political parties, the Serbian Progressive Party (SNS) and the Party of Freedom and Justice (SSP), in the time period from June 2021 to April 2022 were collected. A total of 4,731 Twitter posts were analyzed using the combination of quantitative and qualitative content analysis. The posts were coded according to three criteria: (1) whether the political ‘other’ has been referenced in the post; (2) if so, whether it has been mentioned in a negative, neutral or positive context; (3) and, if mentioned negatively, how often the moral evaluation of the ‘other’ has been present. The analysis has shown that the ‘other’ is relatively often mentioned in the selected posts; when mentioned, it is almost exclusively in a negative context, while moralizing evaluations can be identified in the majority of negative posts. Moral polarization seems to be widespread, at least in the discourse on social networking sites of SNS and SSP. In the concluding part, the relevance of the obtained findings is discussed from the point of view of theorizing about affective and moral polarization and the prospects of democratization of the Serbian society.

Key words: affective polarization, moral polarization, social identity, party identity, social networking sites, Serbia.